

Πέρα από την αποανάπτυξη

Νίκος Ιωάννου

Η ταύτιση της εξουσίας με το κράτος εγκλωβίζει τη σκέψη των σύγχρονων διανοητών, με αποτέλεσμα την ελλιπή ανάγνωση από μεριάς τους της νέας κοινωνικής κίνησης. Όταν έχεις στο μυαλό σου την εξουσία μόνο ως μια μορφή κράτους και την οικονομία ως έναν ξεχωριστό τομέα όπου το κράτος θα προσπαθεί να την ελέγχει, έστω και με μια αναδιανεμητική γραφειοκρατία, τότε είναι αρκετά δύσκολο να ανιχνεύσεις νέα νοήματα που βρίσκονται έξω από αυτόν τον ταυτοτικό πυρήνα. Ακόμη και στις παραγκουπόλεις των μεγαπόλεων του Νότου, όπου οι άνθρωποι προσπαθούν σε έναν άγριο καπιταλισμό των αποκλεισμών να επαναδημιουργήσουν τον δημόσιο χώρο, οι δέσμιοι της ντετερμινιστικής τυφλότητας βλέπουν μια εναλλακτική οικονομία, και στις δομές που προκύπτουν σε αυτόν τον δημόσιο χώρο βλέπουν ένα νέο κράτος. Η εμμονή σε αυτή την ταύτιση της εξουσίας με το κράτος οδηγεί ακόμη και αυτούς που ξεφεύγουν από τον οικονομισμό, όπως τον Λατούς, σε προτάσεις για ένα διευρυμένο δημοκρατικό κράτος χωρίς να ξεφεύγουν ούτε κατά το ελάχιστο από την κληρονομιά του ηγεμονικού λόγου. Η εμμονή σε μια οικονομία και παραγωγή ως ξεχωριστούς τομείς, όπως η πράσινη οικονομία, η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία ή με οποιοδήποτε πρόσχημο θελήσουμε να βάλουμε –αν επικρατούσε– θα μπορούσε να οδηγήσει σε γραφειοκρατικοποίηση και εν τέλει στη σύνθλιψη των όποιων εγχειρημάτων.

Η αποανάπτυξη, όπως τη διατύπωσε ο Σερζ Λατούς, δεν είναι παρά ένα υποερώτημα ενός σημαντικού πολιτικού ερωτήματος της εποχής μας. Αυτό το πολιτικό ερώτημα ανακύπτει διαρκώς σε κάθε νέα κοινωνική κίνηση και δεν είναι τίποτε άλλο από το πολιτικό ερώτημα της εξουσίας. Ποιος κατέχει την εξουσία; Ποιος έχει τη δύναμη της πολιτικής απόφασης; Σήμερα, σε όλα τα σημεία του πλανήτη, όπου και αν έχουμε τη δημιουργία κοινωνικών κινημάτων επί του συγκεκριμένου, όπου και αν οι άνθρωποι επιχειρούν την οργάνωση της ζωής τους έξω από το καπιταλιστικό ρολόι (όπως το

περιέγραφε ο Karl Polanyi), το δικαίωμα στην απόφαση για ό,τι αφορά τις δραστηριότητές τους είναι το κεντρικό πολιτικό διακύβευμα.

Η νέα δηλαδή πολυεπίπεδη κοινωνική κίνηση φέρει νοήματα και σημασίες μπροστά στα οποία η κριτική στην ανάπτυξη μοιάζει με κάτι τετριμμένο. Για να εξηγήσω τι εννοώ με αυτό, θα χρειαστεί να πάμε σαράντα χρόνια πίσω, στη δεκαετία του 1970, την εποχή που σχεδόν ολοκληρώνεται μια περίοδος του καπιταλισμού με το τέλος της χρυσής τριακονταετίας για να περάσουμε σε μια νέα δυναμική φάση, αυτή της παγκοσμιοποιημένης οικονομίας και παραγωγής. Πάμε στην εποχή που η ανάπτυξη έχει ήδη αποδώσει τα μέγιστα και ο υπερκαταναλωτισμός έχει γίνει πλέον τρόπος ζωής. Το ερώτημα που κυριαρχεί στους κύκλους των σοφών είναι αν μπορεί να υπάρξει ένα μοντέλο ανάπτυξης χωρίς τις ολέθριες επιπτώσεις αυτού που ακολουθήθηκε ως τότε. Υπάρχει, για παράδειγμα, σοσιαλιστικό μοντέλο ανάπτυξης; Στη σημερινή εποχή το ερώτημα αυτό γίνεται: Υπάρχει πράσινη ανάπτυξη; Σήμερα βέβαια η ανάπτυξη ψάχνει πρόσημο, κυρίως για να υπάρξει, ενώ τότε έψαχνε τον τρόπο να παγκοσμιοποιηθεί, με τον αντίλογο να περιορίζεται στις εναλλακτικές εκδοχές της. Τότε ο Κορνήλιος Καστοριάδης διατυπώνει την άρνησή της ως την καταστροφή της. Απορρίπτει κάθε είδους ανάπτυξη. Την εντάσσει ως αξία στον ηγεμονικό λόγο του κυρίαρχου συστήματος. Ενός συστήματος που υπερασπίζεται την ορθολογικότητα, εννοώντας την ορθολογικότητα αυτού του ίδιου του συστήματος. Μια δήθεν αυταπόδεικτη ηγεμονία. Δεν μιλά όμως για κάποια «άλλη» οικονομία ο Καστοριάδης, παρά για τον περιορισμό της και την υποταγή της στις υπόλοιπες δραστηριότητες.

Αυτό που προτείνει δεν είναι απλώς ο αυτοπεριορισμός που ο Λατούς μετονόμασε σε αποανάπτυξη, αλλά μια πολιτική πρόταση ριζικού μετασχηματισμού της κοινωνίας. Προτείνει την Άμεση Δημοκρατία η οποία αποκλείει τη μεταβίβαση των εξουσιών σε εκπροσώπους· προτείνει την άμεση εξουσία των ανθρώπων πάνω σε όλες τις πλευρές της κοινωνικής ζωής και οργάνωσης, αρχής γενομένης από την παραγωγική εργασία.

Η αποανάπτυξη του Λατούς μάς περιγράφει μια εφαρμογή του αυτοπεριορισμού του Καστοριάδη και της συμβιωτικότητας του Ιβάν Ίλιτς σε έναν εντελώς φανταστικό συνδυασμό. Ο αυτοπεριορισμός του Καστοριάδη προϋποθέτει την Άμεση Δημοκρατία την οποία ο Λατούς παραδέχεται θεωρητικά, στην πράξη όμως την προσπερνά ως ανεφάρμοστη. Χρησιμοποιεί τη συμβιωτικότητα του Ίλιτς ως σωσίβιο στην πρότασή του· μια συμβιωτικότητα όμως που αποτελεί περισσότερο ηθικό παρά πολιτικό διακύβευμα. Καταλήγει σε μια ολίγη δημοκρατία με ένα νέο «κοινωνικό συμβόλαιο» χωρίς ανάπτυξη.

Η ανάπτυξη όμως δεν γεννήθηκε στη βάση κάποιου παλαιότερου κοινωνικού συμβολαίου το οποίο συμβόλαιο θα πρέπει τώρα να αλλάξουμε. Η ανάπτυξη είχε καθολική σημασία στον σύγχρονο κόσμο. Όμως σήμερα βιώνουμε την υποχώρηση του φαντασιακού της μέσα από την ανάδυση νέων σημασιών και νοημάτων που φέρουν τα στοιχεία του αυτοπεριορισμού αναζητώντας τον νέο δημόσιο χώρο και χρόνο έξω από το πεδίο της γραμμικής επέκτασης, έξω από το πεδίο της συνεχούς οικονομικής ανάπτυξης.

Ο Καστοριάδης το 1974 πιστεύει ότι σε όλους τους τομείς της ζωής, τόσο στο «αναπτυγμένο» όσο και στο «μη αναπτυγμένο» τμήμα του κόσμου, τα ανθρώπινα όντα βρίσκονται σε μια πορεία διάλυσης των παλιών σημασιών και ίσως σε μια πορεία δημιουργίας καινούργιων. Εντοπίζει καθοριστικές αλλαγές στο άτομο της εποχής εκείνης μιλώντας για τη χειραφέτηση των νέων, ακόμη και των παιδιών.

Σήμερα παρατηρούμε την αποκαθήλωση όλων των αυθεντιών, είτε μιλάμε για τον ηγεμονικό λόγο στην πολιτική είτε μιλάμε για τον ηγεμονικό λόγο στην επιστήμη. Επίσης, παρατηρούμε την υποχώρηση του φαντασιακού της ανάπτυξης που πολύ εκλεπτυσμένα οι οικονομολόγοι αποκαλούν μείωση της ζήτησης. Η παγκοσμιοποίηση της οικονομίας της παραγωγής και η ανάδυση νέων βιομηχανικών χωρών όπως της Κίνας, της Ινδίας και της Βραζιλίας άλλαξε τα χαρακτηριστικά όχι μόνο της παραγωγής αλλά και της κατανάλωσης.

Το παραγωγικό μοντέλο της Κίνας, αυτού του παγκόσμιου εργοστασίου, έγινε το κυρίαρχο μοντέλο της παραγωγής στον κόσμο. Όμως αυτό το μοντέλο θέλει μια παραγωγή για την παραγωγή. Το παραγόμενο προϊόν αποσυνδέεται από τον «μύθο» του. Ο καπιταλισμός δεν αναπαράγεται αλλά ανατυπώνεται σαν ταινία βερσιόν που ξεχνά γιατί έγινε η πρώτη έκδοση. Ο καταναλωτής πλέον δεν αισθάνεται ότι κατακτά έναν καταναλωτικό μύθο όταν αγοράζει ένα ανατυπωμένο προϊόν στην Κίνα. Το ίδιο όμως συμβαίνει και όταν αγοράζει ένα οριτζινάλε προϊόν.

Όμως, ακόμη και στην Κίνα, όπου η βίαιη επιβολή του πιο αχαλίνωτου καπιταλισμού διέλυσε τον κοινωνικό ιστό αυτής της τεράστιας χώρας, αλλά και στην Ινδία που συνέβη ακριβώς το ίδιο, δημιουργούνται κοινοτικές μορφές ζωής που αντιστέκονται σε αυτή την ολέθρια οικονομική επέκταση. Το ίδιο συμβαίνει και στη Λατινική Αμερική με το παράδειγμα της ΟΑΧΑΚΑ και τις σύγχρονες κοινότητες των παρυφών των μεγάλων αστικών κέντρων.

Περιγράφοντας ο Σερζ Λατούς τη νέα αυτή κοινωνική κίνηση στη διευρυμένη της μορφή, δηλαδή στους μεγάλους πληθυσμούς των πόλεων του Νότου όπου «οι άνθρωποι αγωνίζονται να επινοήσουν και να δημιουργήσουν μια επισφαλή αλλά αξιοπρεπή ζωή, χάρη σε στρατηγικές οι οποίες στηρίζονται στην ανάπτυξη ενός δικτύου κοινωνικών σχέσεων και στο πνεύμα του δώρου και της αμοιβαιότητας», επισημαίνει ότι αυτή η «εναλλακτική λύση» συνίσταται στην αυτοοργάνωση, στην «καπατσοσύνη» και στην παραοικονομία. Το ίδιο όμως συμβαίνει και στον Ευρωπαϊκό Νότο στις νέες κινήσεις των από τα κάτω για την οργάνωση της ζωής τους και φυσικά εδώ η παραοικονομία είναι ένα παλαιό χαρακτηριστικό. Στην Ελλάδα της δεκαετίας του '80, η παραοικονομία άγγιζε ή και ξεπερνούσε το 60% ενώ ακόμη και την περίοδο του εκσυγχρονισμού δεν κατόρθωσε να περιοριστεί έστω στα μισά. Αποτελεί δε μια πεπατημένη μέθοδο την οποία τα άτομα των νέων δικτύων χρησιμοποιούν για να υπάρξουν. Δεν θα μπορούσε να επινοηθεί κάτι άλλο για την επίτευξη των σκοπών τους. Άλλωστε, αυτό που θέλουν είναι να ξεφύγουν όσο γίνεται από το καθεστώς της οικονομίας. Για να κατανοήσουμε αυτή τη

συμπεριφορά, θα φέρω ένα παράδειγμα όπου σε κάποια απομακρυσμένα χωριά της ελληνικής επικράτειας, τα οποία είχαν μια τοπική γεωργική οικονομία την εποχή του μεσοπολέμου, οι πολιτευτές που πήγαιναν να γυρέψουν ψήφους δεν έπαιρναν ούτε μία αν έκαναν το λάθος και έταζαν την οδική σύνδεση με τα αστικά κέντρα. Οι χωρικοί φοβόντουσαν τον «φόρο» και τον έλεγχο που τους έβγαζε από την κανονικότητά τους. Κατά έναν αντίστοιχο τρόπο, τα άτομα που δημιουργούν αυτή τη νέα κοινωνική κίνηση αναζητούν και προσπαθούν να δημιουργήσουν μια άλλη κανονικότητα, έναν άλλον χρόνο. Ξεπερνούν έτσι τους επικριτές της ανάπτυξης για τη διάσωση του πλανήτη αλλά και την ειλικρινή, κατά τα άλλα, θέση της αποανάπτυξης του Λατούς, αφού κανένα είδος κοινωνίας δεν μπορεί να βρει τη δικαιολόγησή του έξω από τον εαυτό του. Οι νέες σημασίες και τα νοήματα που εμπεριέχονται σε μια σημαντική και πολυεπίπεδη κοινωνική κίνηση της εποχής μας προαναγγέλλουν την αρχή ενός μετασχηματισμού της κοινωνίας, θέτοντας τα στοιχεία που θα ορίσουν τον εαυτό της.

Τα στοιχεία αυτά δεν είναι οικονομικά στοιχεία. Θα μπορούσαμε να τα τοποθετήσουμε εν συντομία ως εξής:

- Ανάδυση της συλλογικότητας «δίκτυο ατόμων» όπου το άτομο εκθέτει την πρότασή του σε έναν μικρό πρωτόλειο δημόσιο χώρο χωρίς απαραίτητα να έχει γεωγραφικό προσδιορισμό (παράδειγμα, οι διαδικτυακές κοινότητες).
- Το χειραφετημένο άτομο του 21ου αιώνα κατευθύνεται προς την αυτονομία του, όχι δημιουργώντας πολιτικό κόμμα ή κίνημα, αλλά θέτοντας σε κίνηση λειτουργίες που αφορούν καθημερινές δραστηριότητες των ανθρώπων.
- Κύριο χαρακτηριστικό αυτής της κοινωνικής κίνησης είναι μια περιορισμένη οικονομία και η προσπάθεια για υποταγή της στις υπόλοιπες δραστηριότητες.
- Η συλλογικότητα των ατόμων προσπαθεί να δημιουργήσει τον δικό της χρόνο ελέγχοντας η ίδια τη χρονικότητα των δραστηριοτήτων της.
- Η αναζήτηση νέων νοημάτων για την εργασία και τη

παραγωγή. Οι άνθρωποι προσπαθούν να τις ενσωματώσουν κατά κάποιον τρόπο στις υπόλοιπες δραστηριότητες. Οι άνθρωποι αναζητούν τον χώρο και τον χρόνο.

Δεν έχουμε να κάνουμε με ένα ολοκληρωμένο εναλλακτικό μοντέλο. Αυτό θα το δούμε μάλλον όταν θα έχει εφαρμοστεί και δεν γνωρίζουμε αν θα είναι ένα ή και κανένα μοντέλο. Μέχρι στιγμής γνωρίζουμε ότι έχουμε σπέρματα του δημόσιου χώρου που δεν είναι παρά η προϋπόθεση της ΑΜΕΣΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ. Το νέο πολιτικό κίνημα που θα εκφράσει την άνοδο του προτάγματος της ατομικής και συλλογικής αυτονομίας δεν είναι παρά το πράττειν αυτού του ίδιου του προτάγματος.

Εισήγηση στο workshop του Blockupy της Φρανκφούρτης «Degrowth-an anticapitalist perspective?» Βλ. Σχισμένος Αλέξανδρος – Ιωάννου Νίκος: «Μετά τον Καστοριάδη, Δρόμοι της Αυτονομίας στον 21ο αιώνα», Αθήνα 2014, εκδ. Εξάρχεια.

[Περιοδικό Βαβυλωνία #Τεύχος 17](#)

Συνέντευξη Σερζ Λατούς: Ευζην και όχι κατανάλωση και ανάπτυξη

Συντάκτρια: Ελιάνα Καναβέλη

Η αυτονόμηση της κοινωνίας ως σπιράλ

Η έννοια της αποανάπτυξης αρχίζει να ακούγεται όλο και πιο συχνά σε ένα ευρύ πλαίσιο ανθρώπων και δραστηριοτήτων. Η επίσκεψη στην Ελλάδα του ομότιμου καθηγητή του Πανεπιστημίου Paris-Sud 11 (Orsais), Σερζ Λατούς, τον περασμένο Μάιο, υπήρξε μια καλή αφορμή τόσο για να ακουστεί η αποανάπτυξη όσο και για

να αρχίσουν διαδικασίες ζύμωσης και συζήτησης γύρω από το θέμα αυτό. Να ευχαριστήσουμε θερμά τον κύριο Γιάννη Ελαφρό που δέχθηκε να παρευρεθούμε κατά τη διάρκεια της συνέντευξης και να ανταλλάξουμε απόψεις πάνω σε επίκαιρα ζητήματα που σχετίζονται με την αποανάπτυξη.

Πριν μιλήσουμε για την αποανάπτυξη ας δούμε τι σημαίνει ανάπτυξη για το σύγχρονο δυτικό κόσμο.

Η έννοια του καπιταλισμού και της οικονομίας είναι συνυφασμένη με την έννοια της ανάπτυξης, ο νόμος της συσσώρευσης του κεφαλαίου είναι η ανάπτυξη. Οι κοινωνίες της δύσης γνώρισαν την υπερβολική ανάπτυξη της οικονομίας και τώρα «χάνονται» χωρίς να μπορούν να συνειδητοποιήσουν τι συνέβη. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι όλες οι χώρες της δύσης είναι «θύματα» της υπερανάπτυξης.

Η έννοια της ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων βρίσκεται στο κεντρικό φαντασιακό των διαφόρων αριστερών «αντικαπιταλιστών». Αυτό δεν αποτελεί μια αντίφαση μιας και το κεντρικό φαντασιακό του καπιταλισμού είναι η ανάπτυξη;

Οι αριστεροί έχουν πέσει στην παγίδα του παραγωγισμού. Ο Μαρξ μοιραζόταν την πίστη στον προμηθεϊκό άνθρωπο, δηλαδή τον άνθρωπο του Ντεκάρτ και του Μπέικον, που αντιπροσωπεύει τον κυρίαρχο τη φύσης. Είχε την πίστη στην τεχνική και στην επιστήμη, κάτι που είναι ανεξάρτητο από τη φύση και την παραγωγή. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα η φύση και η οικολογία να μην αποτελέσουν αντικείμενο ενασχόλησής τους. Οπότε μετά τον Μαρξ η αριστερά δεν κατάλαβε ότι ο πλανήτης έχει φτάσει στα όριά του και ότι δεν μπορούμε να ζητάμε μια άπειρη ανάπτυξη από έναν πεπερασμένο πλανήτη, του οποίου οι αντοχές του λιγοστεύουν. Οι πηγές ενέργειας, τα φυσικά αποθέματα θέλουν μια άλλη διαχείριση.

Ποιο είναι το πρόταγμα της αποανάπτυξης και πώς μπορεί να αποτελέσει όχημα εξόδου από την τωρινή κατάσταση;

Το πρόταγμα της αποανάπτυξης είναι η δημιουργία και μετάβαση

σε μια κοινωνία όπου θα έχουν συντελεστεί θεμελιακές αλλαγές στον σημερινό καταναλωτικό τρόπο ζωής και ό,τι αυτός συνεπάγεται. Πρόκειται για ένα πρόταγμα πολιτικό. Το πώς θα υλοποιηθεί εξαρτάται από τους λαούς και το δικό τους ρόλο στην κοινωνία. Επίσης, σε ατομικό επίπεδο, στη Βόρεια Αμερική εκατομμύρια άτομα έχουν επιλέξει συνειδητά τη στάση της ηθελημένης απλότητας. Προσπαθούν να ζουν πιο απλά, πιο λιτά, χωρίς να σημαίνει ότι στερούνται τα δικαιώματά τους. Αλλά η ατομική στάση, η ατομική ηθική δεν άλλαξε ποτέ από μόνη της την κοινωνία. Απαιτείται πολιτική αλλαγή. Δεν αρκούν ατομικές ή και ομαδικές αλλά αποσπασματικές ενέργειες. Χρειάζεται μια συνολική αλλαγή πλεύσης. Για παράδειγμα, εάν εγώ δεν καταναλώνω βενζίνη, τίποτα δεν μου λέει ότι ένας άλλος δεν θα καταναλώσει περισσότερο.

Τι πρεσβεύει η λογική της λιτής αφθονίας;

Το πρόβλημα των σημερινών κοινωνιών είναι ότι είναι θεμελιωμένες πάνω στην έλλειψη μέτρου, και αυτό είναι ύβρις. Το πρόταγμα μιας οικοσοσιαλιστικής δημοκρατίας είναι η μετάβαση από μια κοινωνία ψεύτικης αφθονίας σε μια κοινωνία λιτής αφθονίας. Σαφώς και δεν πρέπει να συγχέεται η αποανάπτυξη με την έλλειψη-στέρση της καταναλωτικής δυνατότητας μιας κοινωνίας, κάτι που επιβάλλεται και σε άλλες χώρες της Ευρώπης. Μπορούμε να πούμε ότι είναι επιβεβλημένη η αποανάπτυξη. Η τραγωδία είναι σε μια καταναλωτική κοινωνία να μην μπορείς να καταναλώσεις. Αυτό που διδάσκεται στις οικονομικές σχολές είναι ότι η απληστία είναι καλή. Αυτή η λογική και αυτές οι αξίες μάς οδηγούν στην καταστροφή. Ο περιορισμός της ύβρεως και η εύρεση του μέτρου ορίζουν την ουτοπία της αποανάπτυξης.

Ο Σερζ Λατούς μας επισημαίνει τους τρόπους με τους οποίους μπορεί να γίνει η μετάβαση στη νέα κοινωνική πραγματικότητα. «Το εγχειρίδιο της «συγκεκριμένης ουτοπίας της αποανάπτυξης» περιέχει τη μέθοδο των οκτώ R: Επαναξιολόγηση (re-evaluation), επανεννοιολόγηση (re-conceptualization), αναδόμηση (re-structure), αναδιανομή (re-distribution), επανατοπικοποίηση

(re-localization), μείωση (reduction), επαναχρησιμοποίηση (re-utilization), ανακύκλωση (recycling). Αν και το πρόσημο είναι στην κατεύθυνση της μείωσης της ανάπτυξης, υπάρχουν και στοιχεία αναδιανομής, έτσι ώστε να καλυφθούν οι αποστάσεις μεταξύ Βορρά-Νότου».

Μια κοινωνία που έχει αυτά τα χαρακτηριστικά μπορεί να χαρακτηριστεί ως αυτόνομη;

Τη διαδικασία της αυτονόμησης μιας κοινωνίας πρέπει να τη σκεφτούμε σαν ένα σπινάλιο. Η αλλαγή εισάγεται σιγά σιγά και με αυτόν τον τρόπο αλλάζουν και οι άνθρωποι αλλά και οι κοινωνίες στις οποίες διαβιούν.

Υπάρχουν χειροπιαστά παραδείγματα όπου η αποανάπτυξη έγινε πραγματικότητα;

Δεν υπάρχουν τέτοια παραδείγματα σήμερα. Υπάρχουν σε μικροεπίπεδο κάποιες εμπειρίες. Υπάρχουν ορισμένες χώρες που έχουν δηλώσει ότι θέλουν να μουν σε μια λογική αποανάπτυξης. Στην Αγγλία, για παράδειγμα, υπάρχουν οι μεταβατικές πόλεις. Στην Καλιφόρνια υπάρχει ένα κίνημα πολιτών που ονομάζεται "πέρα από τον άνθρακα". Κάπως έτσι νομίζω ότι αρχίζει να οικοδομείται η κοινωνία του μέλλοντος, η οποία θα έχει τη μικρότερη εξάρτηση από την ενέργεια και άρα θα διαχειρίζεται καλύτερα τις φυσικές πηγές ενέργειας. Μια πόλη, εξάλλου, θα μπορούσε να λειτουργήσει χωρίς πετρέλαιο.

Δύο ακόμη παραδείγματα είναι η Βολιβία και το Εκουαδόρ, εκεί μιλάνε για επαναστατική αλλαγή. Στις κοινωνίες αυτές είναι επηρεασμένοι από τη σχέση τους με τη φύση. Ας μην ξεχνάμε τον πόλεμο του νερού που έγινε στη Βολιβία το 2002, που έφερε ένα λάο αντιμέτωπο με μια εταιρεία και είχε ως αποτέλεσμα τη νίκη τους. Μέσα από τέτοιου είδους κοινωνικές εξεγέρσεις, οι ιθαγενείς ήρθαν στην εξουσία και μαζί τους έφεραν τη διαφορετική σχέση και αντίληψη που έχουν για την Φύση. Κατοχυρώθηκε και συνταγματικά ότι η φύση είναι δικαίωμα και οι φυσικές πηγές είναι δημόσιες και κοινωνικές και δεν μπορούν να

ιδιωτικοποιηθούν ούτε και να κακοποιηθούν. Σαν αρχή των κοινωνιών αυτών ορίζεται το ευ ζην και όχι η κατανάλωση και η ανάπτυξη. Η αντίληψη των ιδιάνων για το ευ ζην ταυτίζεται με την αποανάπτυξη.

Πώς ορίζεται η έννοια της απασχόλησης στην αποανάπτυξη;

Θέλουμε να μην υπάρχει εργασία, επομένως θα θέλαμε να μειωθεί και να αλλάξουμε το φαντασιακό της εργασίας.

Ποια είναι η Παιδαγωγική της καταστροφής;

Δεν πρόκειται για μια ιδέα καινούρια. Μπορούμε να τη φανταστούμε να λειτουργεί σαν μια διαδικασία αναπήδησης, που κάνει τους ανθρώπους να έρθουν σε επαφή με τη σκέψη τους και να δραστηριοποιηθούν. Οι καταστροφές μπορεί να είναι πραγματικά καταστροφικές. Η Φουκουσίμα είναι ένα παράδειγμα που μπορεί να λειτουργήσει παιδαγωγικά και που αποδεικνύει έμπρακτα ότι ο καπιταλισμός είναι καταστροφικός. Όπως αναφέρει η Νάομι Κλάιν στο βιβλίο της «Το δόγμα του σοκ», ο καταστροφικός τυφώνας Κατρίνα επέτρεψε στους συντηρητικούς να επέμβουν στην κοινωνία και να ιδιωτικοποιήσουν για παράδειγμα τα σχολεία. Το κράτος πολλές φορές εκμεταλλεύεται και δημιουργεί τις καταστροφές για να ελέγξει το σύστημα. Για να έχει θετική επίδραση η καταστροφή πρέπει να δημιουργήσει μια αναπήδηση στον κόσμο. Ή θα αντιδράσει ο κόσμος ενάντια σε αυτά που πιστεύει ότι τον καταστρέφουν ή θα καταστραφεί.

[Περιοδικό Βαβυλωνία #Τεύχος 1](#)